

СТАНОВЛЕННЯ РЕГІОНУ ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Моліна О.В.

Стаття присвячена обґрунтуванню передумов формування регіону як спеціалізованої відтворювальної системи. Подано аналіз динаміки структури соціально-економічного потенціалу регіону при переході до моделі інноваційної і соціально орієнтованої економіки. Запропоновано рекомендації щодо рефункціоналізації регіону, які спрямовано на вдосконалення регіональної політики.

Постановка проблеми. Нерівномірність розвитку регіонів України, необхідність мобілізації ендегенних чинників зростання економіки, постановка задачі забезпечення самодостатності й саморозвитку регіонів, зростання їх суб'єктності, підвищення конкурентоспроможності і стійкості їх розвитку - є далеко не повним переліком проблем і задач через постановку і вирішення яких йде становлення сучасної регіоналістики в країні.

Не дивлячись на те, що в Україні існує ряд шкіл, перш за все львівська (Долішній М.И., Злупко С.М., Беленький П.Ю.), донецька (Чумаченко Н.Г., Амоша А.И., Василенко В.Н.), одеська (Буркинський Б.В., Харічков С.К.) та ін., що спеціалізуються на проблемах соціально-економічного розвитку регіонів і рішенні задач надання їх розвитку динаміки й стійкості, сучасна теорія розвитку регіонів не склалася. Її становлення ускладнюється тим, що регіональний розвиток розвивається на тлі зміни господарської системи вітчизняної економіки та глобалізації світової економіки.

Аналіз публікацій по темі дослідження. Взаємозв'язок між розширеним відтворенням і науково-технічним прогресом, підвищенням якості робочої сили, зростанням добробуту розглядався в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Процеси, явища і відносини відтворювання завжди були ключовими в тих дослідженнях, які були спрямовані на формування цілісного уявлення про економічні основи прогресу суспільства.

Ідея відтворювального підходу до регіону як суб'єкту економічних відносин, розвиток якого припускає постановку власних цілей, вперше була запропонована Р. Шніпером і Б. Орловим у 1968 р. [1] і домінувала в регіональній економічній науці до початку процесу переходу до ринкових відносин. Відповідно даному підходу регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, але й відносно самостійною його частиною із закінченим циклом відтворення, особливими формами

прояву стадій відтворювання і специфічними особливостями протікання соціальних і економічних процесів [2, с.23].

Перевагою відтворювальної концепції економіки регіону є обґрунтування цілісності й самостійності регіону як відтворювальної системи. Це дозволяє виявити сукупність безперервних відтворювальних процесів, які протікають в регіоні, їх закономірності, взаємодію, взаємозв'язки і на цій основі розробити механізм управління соціально-економічним розвитком регіону. Регіональне управління у даному випадку полягає в управлінні відтворювальними процесами, локалізованими на території регіону.

На думку основоположників відтворювального підходу, соціально-економічний розвиток регіону, як системи, визначається його соціально-економічним потенціалом. В найзагальнішому формулюванні під ним розуміється певний запас благ, який був умовою процесу виробництва і мешкання населення на території регіону [3, с.50]. Завдяки соціально-економічному потенціалу регіону (СЕПР) відбувається формування життєвого середовища для розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в регіоні, закладаються можливості його перспективного розвитку. До складу СЕПР разом із матеріально-речовими елементами автори підходу включали трудові ресурси, науково-освітній та інформаційний потенціали регіону. Підкреслювалася важливість їх розширеного відтворення.

Залежно від функціонального призначення елементи СЕПР класифікували таким чином:

- елементи, що забезпечують розширене регіональне відтворення;
- елементи, що забезпечують ефективне функціонування локальних відтворювальних циклів;
- елементи, що забезпечують вирішення соціальних проблем в регіоні.

Певний внесок в становлення концепції регіону як спеціалізованої відтворювальної системи, на наш погляд, внесла теорія соціального потенціалу, розроблена в Одеському відділенні Інституту економіки АН України, яка об'єднувала галузеві й територіальні рівні відтворення трудового потенціалу. Новизна теорії полягала у позначенні органічної єдності сукупної здатності людини до праці і соціальних умов реалізації і відтворення цих здібностей, що на практиці сприяло новій постановці задач територій у формуванні трудового потенціалу [4]. Проте, інерція галузевого підходу до розвитку територій стала перешкодою широкого упровадження в практику основних положень даної теорії. Її прикладний аспект знаходив втілення при формуванні планів соціально-економічного розвитку міст і їх районів. Вони спиралися на екстраполяційні прогнози і передбачали розвиток переважно на екстенсивній основі.

На початку 90-х рр. Р.Шніпером [3, с.66-88] було запропоновано класифікацію суперечностей соціально-економічного розвитку регіону, які були зведені їм у п'ять груп: регіональні загальновідтворювальні, цільові, міжфазові, територіально-галузеві та просторово-часові суперечності.

Регіональні загальновідтворювальні протиріччя включали суперечності між економічними і соціальними процесами, соціально-економічними і екологічними, плановими й ринковими відносинами та ін.

Цільові протиріччя розкривали найважливіші позиції перетину інтересів учасників регіонального відтворювального процесу, а саме: довготривалих і поточних цілей і задач; комплексного соціально-економічного розвитку регіону та інтересів держави; вирішенням задач соціально-економічного розвитку регіону й інтересами бізнесу; розвитком виробництва та охороною навколишнього середовища. Були виділені області діяльності, в яких найбільш яскраво виявляються суперечності, що пов'язані з перетином інтересів різних рівнів управління. Це регіональна соціальна, інвестиційна і економічна політика інфраструктурного облаштування регіону.

Ключовою в сукупності можливих *міжфазових суперечностей* розглядалася суперечність між суспільними потребами і матеріальними передумовами й умовами їх задоволення.

Територіально-галузеві суперечності були пов'язані з раціональним використанням ресурсів регіону: земельного фонду, джерел водопостачання, надр, енергетичних, трудових ресурсів.

Просторово-часові – в значній мірі виникають на стику державної та місцевої регіональної політики.

Наголошувалося, що усередині кожної групи суперечності мають різну значущість: одні є стрижньовими та стратегічними, що визначають темпи та пропорції регіонального відтворювального процесу, інші – мають тактичний характер.

Формування нової економічної системи, заснованої на ринкових відносинах, на зміні каналів і форм надходження необхідних для розвитку регіонів України ресурсів поставило перед ними проблему самовизначення в загальній системі відтворювальних відносин. На тлі ринкових трансформацій з'являються нові підходи до регіонів, серед яких формуються типові (корпоративний, кон'юнктурний, інституційний), набувають поширення змішані підходи.

На думку представників донецької наукової школи під керівництвом В. Василенка, внаслідок становлення ринкових відносин багато територій опинилися перед необхідністю забезпечення відтворювальних процесів, не тільки виробничих відносин, але й елементів продуктивних сил [5, с.26]. При цьому величина ресурсів, що залучаються до суспільного виробництва (продуктивних сил) на території окремого регіону буде відрізнятися як кількісно, так і якісно. У зв'язку з цим кожна окрема регіональна економічна система має власну, відмітну від інших регіональних економічних систем, структуру, що дозволяє їй з достатнім ступенем упевненості поводитися як самостійний суб'єкт у взаємодії з національними економічними системами і системами, подібними собі [5,

с.30]. Критерієм ефективності розвитку конкретної території вони вважали зростання й поліпшення якості її сукупного соціально-економічного потенціалу.

Відповідно до корпоративного підходу, регіон розглядається як квазікорпорація, конкуруюча з іншими регіонами не тільки у виробничому аспекті, але, головним чином, за умов діяльності. Серед різних видів конкурентоспроможності регіону найперспективнішою стає конкурентоспроможність людського капіталу, оскільки саме людина продукує і реалізує інновації – головне джерело формування конкурентних переваг, економічного зростання і соціально-економічного розвитку. Згідно трактуванню, прийнятому в ЄС, економіка країни є конкурентоспроможною, якщо її населення має достатньо високий і зростаючий рівень життя та високий рівень зайнятості на стійкій основі. Таким чином, конкурентоспроможність регіону – це його здатність створювати умови для сталого розвитку.

На думку П.Беленького, конкурентоспроможність регіону включає три основні аспекти [6, с. 11]:

- необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність ринку праці або конкурентоспроможність, забезпечувана населенням);
- ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоспроможність на ринку товарів або конкурентоспроможність, забезпечувана підприємництвом);
- інвестиційна привабливість (конкурентоспроможність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансів).

Наслідком того, що ринкові процеси реалізуються в певному інституційному контексті, широке розповсюдження одержує інституційний підхід до регіону. Відповідно до нього інституційні норми, які отримали розвиток в регіоні, стають своєрідним ресурсом, що забезпечує конкурентоспроможність його економіки. Значущість цього ресурсу визначається ступенем внутрішньої узгодженості і комплементарності при проведенні будь-яких інституційних змін. Ступінь комплементарності окремих складових інституційного поля впливає на показники економічного зростання і суспільний добробут. При цьому життєвість кожного окремого інституту визначається не на основі ринкових критеріїв раціональності, а з урахуванням його внеску в забезпечення гармонійності системи в цілому [7, с.31]. Так, будь-які спроби підвищити продуктивність праці без відповідних перетворень в механізмах заробітної плати, приречені на невдачу.

Загальним для всіх вище згаданих підходів до регіону є зміщення акценту на нематеріальні активи його соціально-економічного потенціалу й формування на їх основі конкурентних переваг, як передумови забезпечення економічного зростання та суспільного прогресу. Акцент на тому або іншому з підходів у кожному конкретному випадку визначається

поставленими методологічними задачами і переслідуваними соціально-економічними цілями. Різноманітність цілей та задач регіону стало об'єктивною основою синтезу названих підходів і формування широкого синтетичного підходу. Він дозволяє розглядати економічну систему регіону як прагнучий до збалансованості відтворювального циклу комплекс форм, методів, інститутів, механізмів й параметрів економічного обміну, що забезпечує ефективність, конкурентоспроможність регіону та високий стандарт добробуту його населення [8]. Проте відтворювальний підхід залишається базовим, оскільки дослідження в межах відтворювального підходу дають можливість оцінити потенціал регіону, ефективність його використання, виявити резерви зростання й розвитку.

Метою статті є обґрунтування передумов становлення регіону як спеціалізованої відтворювальної системи і розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На практиці проблеми управління регіональною економікою протягом багатьох десятиріч досліджувалися у відриві від теорії суспільного відтворення. Становлення регіонів як спеціалізованих відтворювальних систем пройшло ряд етапів, кожному з яких був властивий певний тип регіональної економічної і соціальної політики (табл. 1).

На першому етапі регіональна політика була продовженням і проекцією державної політики екстенсивної індустріалізації.

Політика вирівнювання регіонального розвитку, яка властива другому етапу, на капітальні вкладення практично не впливала. Для багатьох регіонів характерним стало звужене відтворення. Це знайшло відображення в старінні основних фондів, деградації природного середовища, депопуляції населення.

Оскільки реальне ресурсне забезпечення регіонів залишалося недостатнім, розрив між ними за основними показниками економічного й соціального розвитку продовжував зростати і досяг по окремих із них вражаючих розмірів (табл.2). Надзвичайна бідність окремих регіонів не дозволяла їм виконувати відтворювання якісних ресурсів, що стало джерелом економічних і соціальних проблем. Це відбувалося на тлі формування у місцевих органів влади й управління утриманських настроїв і утриманської поведінки.

В нових умовах встала необхідність оновлення форм і методів управління регіоном. Регіональна політика все більш стає розвиваючою, тобто орієнтованою на освоєння перспективних господарсько-економічних устроїв, упровадження нових видів діяльності, формування сучасних інституційних структур, зміни територіальної структури економіки і системи розселення [9].

Таблиця 1

Типи регіональної політики

2010	Економічні інновації	273
	Випуск 40	

Етапи, роки	Зміст етапу
Етап 1 – «радянський» (60-і - 80-і рр..)	Переважає галузевий підхід до регіону. Останній розглядався, перш за все, з господарських позицій. Регіональна економіка розвивається в основному як наука про розміщення виробництва і формування територіальних господарських комплексів.
Етап 2 – «перехідний» (90-і рр..)	Акцент на вирівнюванні міжрегіональних відмінностей за допомогою трансфертів, які одержуються зверху. При цьому декларативно признається важливість й інших напрямків регіональної політики.
Етап 3 – «соціально-ринковий» (сучасний період)	Нова роль регіонів і зміст регіональної політики. Стратегічний напрям розвитку регіональної політики – реалізація активної ролі регіону як суб'єкта розвитку. Регіони розглядаються як відкриті соціально-економічні системи, орієнтовані на самозабезпечення і саморозвиток. Визначається їх нова роль в забезпеченні інноваційного та сталого розвитку держави.

Стало вочевидь, що соціально-економічний розвиток регіонів можливо лише при функціонуванні їх як відкритих самодостатніх систем, здібних до саморозвитку. Причому сучасне розуміння забезпечення самодостатності регіону припускає не тільки володіння власними ресурсами, але й можливість їх отримання на основі взаємодії з іншими регіонами й країнами.

Ефективність регіональних відтворювальних процесів залежить від структурної, інвестиційної, соціальної, природоохоронної, фінансової, зовнішньоекономічної регіональних політик. Збалансованість цих політик – необхідна умова комплексного пропорційного розвитку економіки регіону.

Процеси відтворення ресурсів, їх відновлення і примноження в умовах ринкової економіки ускладнюються, протікаючи при цьому здебільшого поза ринком: трудових ресурсів – в сім'ї й системах освіти, охорони здоров'я та відпочинку; ґрунтової родючості й біологічних ресурсів – у відповідних підсистемах біосфери; знань та ділових установок (трудових і підприємницьких) – в таких некомерційних сферах діяльності як наука і культура і т.п. [11, с.35-36].

Висування концепції сталого розвитку привело до розуміння того, що регіони, повинні грати роль провідної ланки при переході від економіки використання ресурсів до економіки їх системного відтворення а не виробничі структури, як було раніше. Це обумовлено в першу чергу тим, що об'єктивно вони є "ареною" відтворення (простором взаємодії ресурсних підсистем), а також наявністю низки суб'єктивних передумов, таких як досвід облаштування території і можливість опори на відповідні наукові й проектні інститути [11, с.36].

Таблиця 2

Граничні відмінності базових соціально-економічних показників по регіонах України [10]

Показник	Максимальний	Мінімальний	Відмінності, рази
Народжуваність (на 1000 чол.)	13,7 - Рівненська	8,3 - Чернігівська	в 1,7 раз
Смертність (на 1000 чол.)	21,4 – Чернігівська	13,3 – Закарпатська	в 1,6 раз
Природний приріст населення (на 1000 осіб.)	-13,1– Чернігівська	0,2 – Закарпатська	в 65,5 раз
Економічно активне населення, тис.чол.	2260,7 – Донецька	193,7 – м. Севастополь	в 11,7 раз
ВРП на душу населення, 2006 р., грн.	35210 – м. Київ	5650 – Чернівецька	в 6 разів
Інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.	9329,5 – м. Київ	1098,1 – Тернопільська	в 9 разів
ПІІ на одну особу, дол..	2078,6 – м. Київ	40,7 – Чернівецька і Тернопільська	в 51 разів
Експорт продукції, грн.	8776,6 – Донецька	81,6 – Тернопільська	в 107 разів
Середньомісячна нарахована заробітна плата, грн.	2300 – м. Київ	943 – Тернопільська	в 2,4 рази
Доходи населення, млн.грн.	57412 – м. Київ	3516 – м. Севастополь	в 16 разів
Попит на робочу силу, тис.чол.	32,3 – м. Київ	1,1 – Тернопільська	в 30 разів
Кількість зареєстрованих безробітних, чол	44,6 – Донецька	1,5 – м. Севастополь	в 29 разів
Підвищення кваліфікації кадрів, тис.чол.	151,5 – Донецька	6 – м. Севастополь	в 25 разів
Роздрібний товарообіг на душу насел., грн.	13187 – м. Київ	2043 – Тернопільська	в 6,5 раз
Побутові послуги (грн. в рік на душу насел.)	5609 – м. Київ	303 – Тернопільська	в 18,5 рази

Регіони є новим, принципово більш високим типом інституту, орієнтованого у відмінність, транснаціональних корпорацій, не на односторонню максимізацію прибутку, а на досягнення балансу економічних, соціальних і екологічних цілей та цінностей. В новій системі відношень вони виступають в ролі спеціалізованих систем відтворення якісних ресурсів і, перш за все, людського капіталу.

З усвідомленням необхідності формування нової парадигми управління регіоном, суттю якої виступає управління якістю життя, роль регіонів в економічній системі сталого розвитку реалізується через функції організації відтворення ресурсів методами облаштування території й розвитку інфраструктури. Інвестиції, інновації, інститути і

інфраструктура виступають ключовими чинниками розвитку регіону. Формуються задачі регіоналізації наукової, технічної, інноваційної, соціальної політики, регіоналізації професійно-технічної освіти і т.п.

Очевидно, що становлення регіонів як спеціалізованих відтворювальних систем позбавлено перспектив без залучення до їх дослідження останніх досягнень інституційної теорії. В.Дементьев у статті «Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути?» [12, с.75], відмічаючи відсутність ясності в змісті поняття «інститут» як базового концепту інституційної теорії, намагається його збудувати шляхом узагальнення основних ознак інституту в трактуванні самих відомих представників даної теорії. Він робить висновок, що інститут є суспільним феноменом, джерелом походження, змістом і результатом дії якого є соціальна взаємодія між людьми або суспільний характер господарської діяльності. Без цієї ознаки вся решта елементів змісту даного поняття втрачає значення. Інститути виникають в ході соціальних взаємодій, вони є взаємодією, вони мають своїм результатом взаємодію [12, с.92]. Найтіснішим і активним така взаємодія є на місцевому рівні. Будь-якій з соціальних інститутів характеризується як спеціалізована і суспільна структура, що стійко відтворюється, яка впливає на інші структури і процеси природи і суспільного життя.

Розвиток інституційного підходу щодо регіональної теорії і практики показує, що регіональна інституційна структура виникає і розвивається, перш за все, в ході територіального розподілу праці, рефлексивно відображаючись в необоротних змінах локально інтегрованої системи рутини, норм, правил, стереотипів, традицій, цінностей та інших елементів господарської субкультури [13, с.19].

У зв'язку з цим одні регіони, сприймані як привабливі, притягують агентів і потоки (ресурсів, товарів, капіталу) із зовнішнього середовища, а інші їх не одержують. Перші (аттрактори) – це «точки» і зони в економічному просторі, які володіють порівняльними конкурентними перевагами. Інші – детрактори повністю протилежні ним. Закріплення регіону як аттрактору припускає формування в його просторі ефективного і повного комплексу чинників господарської діяльності. На регіональному рівні формується поняття інституційної конкуренції, згідно якому кожний регіон використовує свою політику залучення нових агентів, прагнучи збільшити їх число на своїй території. Соціальна, інноваційна, інвестиційна привабливість регіону стають складовими його відтворювального потенціалу.

Оскільки будь-який інноваційний процес пов'язаний з необхідністю розробки і упровадження нових інституційних норм (у сфері технологій, організації виробництва, оплати праці і т.п.), остільки важко постійні зміни й розширення інституційного поля регіону. Для становлення регіону в інституційному значенні йому необхідно підвищувати свою суб'єктність – він повинен формувати власні цілі й задачі розвитку, мати власні інтереси, а також повинен ініціювати активність для реалізації інтересів за допомогою самостійно вироблених програм (стратегій, технологій).

Поява у регіонів нових задач і функцій (формування і проведення власних інтересів, розробка механізмів узгодження інтересів, формування і реалізація конкурентних переваг, розширення спектру задач соціальної політики та ін.) й відповідно придбання ними нового статусу сприяють трансформації СЕПР і подальшій еволюції поняття «регіон» (табл. 3.).

Таблиця 3

Сучасні трактування поняття «регіон»

Щедровицький П.Г. [14]	Одиниця соорганізації й зв'язки процесів розвитку та процесів відтворювання, територіальна або адміністративна одиниця, в якій процеси історичного розвитку діяльності повинні “замкнутися” на стабільних структурах відтворення людської життєдіяльності і виробництва, культурних форм, природних і трудових ресурсів і т.д.
Дорошенко С.В., Попов Е.В. [15, с. 35]	Місце зосередження різного роду інтересів ... осередок різноманітних зв'язків, відносин, впливів
Митрофанова И.В. [16, с.86]	Мінімально необхідна територія, якою можуть бути представлені повноваження планування і прогнозування свого власного розвитку
Василенко В.Н. [17, с.23]	Економічна система, що володіє цілісністю, стійкістю, гнучкістю, збалансованістю, адекватно сприймаюча дію зовнішніх (державних і міжнародних) чинників і здатна своєчасно реагувати на дію внутрішніх чинників
Шеховцева Л.С. [18, с. 59]	Державно-територіальна освіта, що має адміністративні межі і органи управління, в якому забезпечуються: якість і рівень життя людей (населення); умови ведення і розвитку підприємництва; використання, відтворення і оновлення територіального потенціалу на користь нинішнього і майбутнього поколінь в межах єдиного національного простору. Державна освіта, що виконує соціально-економічну функцію, формує і реалізовує стратегічні цілі свого розвитку у внутрішньому і оточуючому (національному і глобальному середовищу) шляхом інтеграції цілей зацікавлених сторін, а також відтворювальних циклів регіону з урахуванням наявних повноважень і ресурсів
Фролов Д.П [13, с.19, 20]	Локус економічних інституцій як соціально закріплених за акторами функцій, що відносяться до різних видів господарської діяльності. Специфічне соціальне поле виникнення, комбінації, зіткнення і погашення економічних інтересів різних акторів і їх «зв'язаних груп»

Поняття «потенціал» отримало вельми широке розповсюдження в сучасній економічній теорії і практиці і відрізняється широкою різноманітністю тлумачень, серед них виділяють:

- ототожнення потенціалу з наявністю ресурсів, що забезпечують здійснення того або іншого виду діяльності;
- розгляд потенціалу як сукупності можливостей для використання продуктивної сили ресурсу;
- інтегроване визначення потенціалу – наявність як ресурсів, так і можливостей для їх використання;
- визначення потенціалу як міри спроможності і готовності економічного суб'єкту здійснювати той або інший вид діяльності.

В широкому розумінні потенціал – це сукупність наявних чинників, які можуть бути приведені в дію для досягнення певної мети або результату. Відповідно, СЕПР – це можливості, здібності, приховані, нереалізовані резерви регіону, які за певних умов можуть перейти з можливості в реальність.

Структура, масштабність і значущість елементів СЕПР змінюється в часі під впливом чинників мікро- і макросередовища, в першу чергу, продуктивних сил і НТП. Так, ринкові трансформації, зростання числа суб'єктів господарської, інвестиційної, політичної, соціальної та ін. діяльності в регіоні зажадали формування інвестиційного потенціалу й потенціалу інституційної системи на принципово іншій основі.

Децентралізація економіки та управління спричинили зростання значущості адміністративного ресурсу регіону й потенціалу місцевих рад. Перехід до інноваційної моделі розвитку вивів на перші місця такі елементи СЕПР як інноваційний, людський, інтелектуальний, творчий потенціал. Останні виступають системоутворюючими елементами в структурі людського потенціалу, який, за наявності сприятливих умов для реалізації перетворюється для його володаря і для регіону в людський капітал.

Дослідження соціально-економічного потенціалу регіону базується на низці методологічних принципів.

По-перше, розумінні СЕПР як системного динамічного організму, ядром якого є господарська система, що становить сукупність продуктивних сил, організаційно-економічних відносин, взаємозв'язаних і постійно взаємодіючих.

По-друге, плануванні розвитку регіону на принципах зростання – багатогранного і поступального процесу, що повинне знайти відображення в зміні кількісних і якісних характеристик СЕПР.

По-третє, аналізі системної моделі СЕПР в різних аспектах: елементному, історичному, структурному, функціональному, інтеграційному і комунікативному.

В четвертих, використанні синергетичного підходу, що полягає в пошуку, формуванні і поясненні синергетичних ефектів в розвитку регіону. Відповідно до даного підходу регіон розглядається як відкрита динамічна система, здібна до самоорганізації й саморегулюванню, в основі розвитку якої лежать як адаптаційні, так і біфуркаційні механізми, які є джерелом появи невизначеностей в регіональному розвитку.

Елементи СЕПР можуть бути класифіковано: за рівнем в системі СЕПР, динамікою змін (умовно-постійні і умовно-змінні), характером (речовинні і нематеріальні), по переважному характеру показників для їх аналізу і оцінки (кількісні або якісні), за приналежністю (власний потенціал або потенціал середовища), за функціональною роллю в системі СЕПР (базові потенціали, забезпечуючі потенціали, потенціали перетворень) і т.д.

Сучасний соціально-економічний потенціал регіону складається з 3-х підсистем: підсистеми ресурсних субпотенціалів (локальних потенціалів), підсистеми забезпечуючих субпотенціалів і підсистеми потенціалів перетворень. Ефективне регіональне відтворення можливо лише за умови, якщо активно використовуються всі локальні потенціали.

Формування структури СЕПР і побудова системи взаємозв'язків потенціалів є складною задачею. В першу чергу це пов'язано з тим, що потенціали не тільки перетинаються один з одним, але і взаємопоглинаються. Наприклад, освітній потенціал може бути субпотенціалом трудового потенціалу і науково-інноваційного одночасно.

Не зважаючи на те, що поняття СЕПР було сформульовано ще в 70-х рр. минулого сторіччя, оцінка ефективності розвитку регіональної системи як і раніше здійснюється переважно з позицій оцінки її економічного потенціалу, який не відбиває змін в якості життя населення – кінцевої мети регіональної політики. Економічні показники не здатні повною мірою відобразити прогрес або деградацію соціальної системи і, відповідно, перспективи соціально-економічного розвитку регіону. Доцільним є включення в систему оцінок разом з показником валової доданої вартості на одну людину таких показників як рівень оплати праці і рівень освіченості населення. Формування інтегрального показника оцінки ефективності розвитку регіону повинне відбуватися в контексті руху до сталого розвитку.

На тлі розширення сутності та ускладнення регіональної соціально-економічної політики підвищуються вимоги щодо якості її концептуального і методологічного забезпечення. Це знаходить втілення у формуванні так званої концепції регіонотворення. Її метою виступає створення економічного суб'єкту особливого типу, здатного реалізувати власні стратегічні проекти на базі підвищення однорідності та інтегрованості економічної системи регіону. Як вважає автор концепції К.Аношкіна [19, с.348], регіональна економічна політика, що сформульована на основі концепції регіонотворення, повинна бути націлена на досягнення двоєдиної мети:

- приведення регіонального розвитку до стійкого характеру, що вимагає перенесення багатьох функцій по життєзабезпеченню регіону із загальнонаціонального рівня на регіональний;
- реалізації сучасної парадигми регіонального розвитку – саморозвитку регіону в глобальному середовищі на основі підвищення

адаптаційних здібностей і розвитку соціально-економічного потенціалу регіону.

Концепція регіонотворення базується на синтезі різноманітних підходів, які пропонує сучасна економічна наука (парадигми стійкості, теорії глобалізації економіки, теорії регіональних ринків, теорій і концепцій просторового розміщення продуктивних сил та ін.). Формування й впровадження даної концепції дозволить створити умови для організації в перспективі керованого сталого розвитку регіону з одночасним зменшенням загроз і небезпек внутрішнього і зовнішнього характеру. А також створить можливості для розробки прикладних задач регіональної політики як комплексу методологічно зв'язаних напрямків, націлених на виконання плану конкретних заходів і досягнення вимірного економічного і соціального ефекту.

Необхідність формування набору нових функцій регіону й зміни обсягу його компетенцій (рефункціоналізація, реінженірінг) ставлять задачу освоєння нової технології стратегічного менеджменту, пов'язаної з цілеспрямованими змінами в системі стратегічних функцій регіону з метою підвищення загальної ефективності. Це припускає не тільки «відсікання» або аутсорсинг нерентабельних і непрофільних функцій, але, скоріше, приріст функціональної гнучкості регіону за рахунок інкубації, селекції і інновації нових перспективних інституцій [13, с.23] і, таким чином, становлення теорії управління регіоном, що включає принципи і методи формування та регулювання інституційної системи, орієнтованої на підвищення якості життя населення. Така теорія управління повинна включати: стратегічне управління інститутами, проектування інститутів, управління процесами трансформації інститутів, інституційний маркетинг, моніторинг і т.п. Це дозволить сформулювати об'єктивні умови для удосконалення відтворювальних процесів в регіоні і підвищення ефективності його соціально-економічного розвитку. Активний інтерес українських учених до інституційної теорії і впровадження її в практику є переконливим аргументом, що саме інституційні умови визначають напрями, темпи і структуру соціально-економічної динаміки регіону.

Висновки. Сучасні регіони України – це складні багатосуб'єктні і поліфункціональні системи. Під впливом трансформацій у вітчизняній і світовій економіці відбувається їх становлення як суб'єктів економічних відносин і носіїв власних інтересів, тобто зростає їх суб'єктність.

Підвищується роль регіонів в реалізації концепції сталого розвитку, довгострокового відтворення якісних ресурсів і, перш за все, людського капіталу. Це є підставою для їх становлення як спеціалізованої відтворювальної системи з власними цілями та специфічним колом задач регіональної політики, кінцевою метою якої є управління якістю життя.

Нематеріальні активи розпочинають грати все більшу роль в структурі соціально-економічного потенціалу регіону і формуванні його конкурентних переваг. Самодостатність регіону припускає не тільки володіння власними ресурсами, але і можливість їх отримання ззовні. Для

цього регіон повинен формувати свою соціальну, інноваційну і інвестиційну привабливість.

Багатосуб'єктності регіонів відповідають механізми координаційного («мережного») управління – рівнозначної горизонтальної взаємодії органів влади з підприємствами, громадськими, корпоративними і дослідницькими організаціями.

Розширення і ускладнення функцій і задач регіону вимагає постійної їх ревізії та відповідної рефункціоналізації регіону шляхом вдосконалення соціальних і економічних інститутів й створення нових.

Література

1. Орлов Б.П. Экономическая реформа и территориальное планирование. / Б.П. Орлов, Р.И. Шнипер // – М.: Экономика, 1968.
2. Новоселов А.С. Регион как исходное понятие теории регионального воспроизводства / А.С. Новоселов // Регион: экономика и социология. – 2006. – №3. – С. 3-14.
3. Шнипер Р.И. Регион. Экономические методы управления. / Р.И. Шнипер // –Новосибирск.: 1991. – 320 с.
4. Панюков В.С. Устойчивость кадров в промышленности. / В.С. Панюков // –К.: Наук. Думка, 1976. – 268 с.
5. Василенко В.Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы / В.Н.Василенко, О.Ю.Агафоненко, В.Е.Будяков / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. –Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 363 с.
6. Беленький П. Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності. / П. Ю. Беленький // Вісн. НАН України. – 2007. – №5. – С.9-18.
7. Движение регионов России к инновационной экономике / Под ред. А.Г.Гранберга, С.Д.Валентея// Ин-т экономики РАН. –М.: Наука, 2006. – 402 с. – (Экономическая теория и стратегия развития).
8. Концептуальные основы определения экономической системы региона на основе синтеза воспроизводственного, корпоративного, конъюнктурного и институционального подходов. / М.Ю. Авагян, А.А. Полиди // Режим доступа к ст.: http://www.science-bsea.bgita.ru/2008/ekonom_2008-/avagian_koncept.htm.
9. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети. / М.І. Долішній // – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
10. Статистичний збірник Регіони України за 2007 рік., –К.: Государственный комитет статистики Украины, 2008 – 823 с.
11. Пчелинцев О.С. Региональная экономика в системе устойчивого развития / О.С. Пчелинцев // Ин-т народнохозяйственного прогнозирования РАН. – М.: Наука, 2004. – 258 с.
12. Дементьев В.В. Что мы исследуем, когда исследуем институты / В.В. Дементьев // Экономическая теория. – 2009. – №3. –С. 75-92.
13. Фролов Д.П. Институциональный подход в теории и практике региональной экономики / Д.П. Фролов // Региональная экономика: теория и практика. 2008. №25 (82), С. 19-24.

14. Щедровицкий П. Дневник консультанта / П.Щедровицкий // Методологический и игротехнический альманах. Вып.17 (март 1997 г.). – С.30
15. Дорошенко С.В. Об эволюционной региономике / С.В. Дорошенко, Е.В. Попов // Экономическая наука современной России. – 2002. – №1. – С. 28-38.
16. Митрофанова И.В. Целевые программы как инновационный инструмент управления региональным развитием / И.В. Митрофанова // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. Т.3. №4. – 85-92.
17. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства / В.Н. Василенко. – Донецк: Ин-т экономико-правовых исследований, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 311 с. (Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины).
18. Шеховцова Л.С. Стратегическое целеполагание региона как субъекта развития / Л.С. Шеховцова // Региональная экономика. Теория и практика // 19 (76) – 2008, – С. 58-66.
19. Экономическая теория в XXI веке – 4(11): Институты экономики / под ред. Ю.М.Осипова, В.И.Сизова, Е.С.Зотовой.- М.: Экономист, 2006.- 432 с.

Abstract

Molina E.V.

Becoming of region as specialized reproductive system

The article is devoted to the reasoning of prerequisite for the regional formation as specialized reproductive systems. The analysis of structural dynamics of socio-economic potential of the region during the transition to the model of innovative and socially-oriented economy is given.

Recommendations on changing the regional functions aimed at improving the regional policy are offered.